

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
в. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ВІД РЕДАКЦІИ.

З сим н-ром розпочинаємо VII-ий рочник нашого часописьма. Заложене було воно у 1867 р., у найсумнійші часи для народної партії. Противники єї, після прускої війни и етнографічної вистави в Москві набравши відваги, скинули з себе маску руского патріотизма и заявили виразно своє ренегацтво; старші из щирих патріотів-народовців замовкли и майже ніхто не смів енергічно вступити против нових „Русских“, котрі всякого, хто не йшов з ними, виставляли яко Ляхомана або пустого фантаста. Навіть молодіж, котра передше майже без внемок горіла найчистішим патріотизмом, уміли в значній части здеморалізувати, надяччи її тут грішми а посадами в Росії.

Народня партія, по упадку Мети в 1865 р. (и Русажи в 1866 р.), не мала ніякого органа печатного, здавалась розбитою и на скору смерть засудженою. Аж на весні 1867 р. схаменились рускі академіки у Львові, зібрали свої сили и стали видавати яко орган руских народовців Правду. Від того часу Правда спершу яко письмо тільки літературне, опісля ж по півтора-річній перерві (1870—71) яко літературно-політичне боронила завсїгди и всюди народної справи, поставивши собі девізою безсмертні слова найліпшого сина Руси-України: В своїй хаті своя й правда и сила и воля!

Від часу, коли Правда була основана, обставини багато змінилися. Тогдішні молодці нині вже мужами, котрі становлять сам цвіт рускої інтелігенції и по всіх сторонах нашого краю и на всяких становищах працюють для добра народу. Тогдішні розбитки нині зьорганізовані сильно в кілька товариств, з котрих именню Просвіта узискала добру славу вже и по за границями нашого краю, а и ново заложене товариство имени Шевченка, хотя

грався. Тільки якось аж чудно здавалося, що при жадній вечери не впало на думку пану Верещакові, як перед десятима літами, піднести склянку з вином та сказати до мого батька: „Старий! наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші і на дітей діти; а була б з них гарна пара.“

Не мав я відваги освідчатися при родичах, та про заручини и таке инше пахтувати. Все те здавалося мені зневажаючим нашу святу любов. Мені здавалося, що наші родичі о сім вже наперед умовилися.

Тимчасом наступив и день розлуки нашої, сей сумний день, що ми вже его три дні наперед оплакували. Отець мій вже довше не дався затримати. Раненько, ще перед сходом сонця, були ми обоє з Наталею в городі між сливами, щоб ще раз наговоритися та свої чувства взаємно виляти. При слезах и обітницях відновили ми свою святу звязь. И знов замінилися акації в церкву а лавочка між ними в вітвар. Ми повкликали и молячися до Бога відновили нашу присягу. Я приобіцяв Наталі, зараз повернувшись до дому з моїм батьком о сім поговорити, и знов вернути до Черповець та просити в її родичей її руки для себе и заручитися. На прощання обняв я її, вона сполумінілася — и яка ж гарна була вона тогді! Смирно склонила своє обличчя на мої груди и тільки прошептала: „Мій єдиний Павлуно!“

И так ми розлучилися, ще святочнійше як я надівався.

(Даліше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

Обертаючись тепер до розбору питання про українську літературу у Россії, ми мусимо поперед усього заявити читателям, що де в яких пунктах ми будемо говорити зовсім догадкою из за недостачі матеріалу історичного, по котрому можно б було з вірністю судити про відносини українських писателів и літератури до громади: так ми майже не маємо матеріалу для характеристики зачатків українського націоналізму у XVIII-ому в., та й внутрішнє життє українських кружків у Харкові, Києві и т. д. 1800—1847 рр. доси звісно мало, — бо переписка не тільки Квітки и товаришів, але й самого Шевченка доси не зібрана; мемоарів напечатано мало, біографій теж.

З цих причин ми наперед бачимо, що стаття наша буде не повною: теж, що ми знаємо з фактів про наш сюжет, мусять знати і наші читателі; — для того стаття наша мусить бути більш теоретичною, ніж историчною.

Ми поставимо два питання: 1) що таке була и есть українська література що до ідей, т. є. які потреби и які обставини соціально-політичні викликали до життя сю літературу и давали їй той, чи другий напрямок и характер? 2) що таке була и есть ця література по її матеріалу. Розібравши ці питання, ми дозволимо собі зачепити третє: які шанси може мати для будучого розвитку українська література и яка, при тих обставинах, у котрих вона знаходиться, може бути дорога, котрою мусить йти ця література, щоб розвинутись, одвічаючи тим потребам и цілям, що її викликали, и щоб послужити на користь нашому народови.

По першому питанню, ми думаємо, факти свідчать, що українська література зачалась, жила и росла під впливом тих самих ідей и потреб, котрі давали життю и російсько-європейській и великорускій літературі: другими словами українська література є дитина Росії XIX-ого в. и через те мусить жити и рости, поки Росія є Росією. Ся теза наша не подобається щирим центристам, — але ми знаємо, що проти сього стануть де хто и з українських автономістів. Перший закид, котрого ми ждемо од своїх друзей автономістів, — се такий: „але й сама російська література теж росла під впливом ідей и потреб європейських, однаков ви даєте більш широке поле літературі російській, ніж українській.“ *) На се одвічу, що справді ті самі напрямки, що збудили українську літературу, як то: сентименталізм, романтизм, націоналізм (славянофільство), демократизм — се напрямки усеєвропейські, а не тільки російські, — але Україні добували сі європейські ідеї и напрямки не стільки прямо з європейських літератур, скільки через російську літературу. Так стоїть діло й доси, так стоять ме воно й довше, коли не на віки. А через те не можна сказати, що українська література появилась серед європейських прямо, — ні! вона появилась у середині російської.

*) Такого закиду усього скорішше можна ждати од Галичан, — и у них він зовсім повиятний, бо вони не мають можливости слідити за російською літературою, про котору и доси мають звістки найбільш од Німців и Польків, т. є. або нізкі, або теж-звисяно вмишляючі силу російської літератури. Од сього я не дивуюсь, коли хто з Галичан подумав, що я дуже вже величущу розвити літературу російської. Таку думку я бачу и у тому примічанню до моєї першої статті, у котрому ред. Правди дуже вже через край лестно сказала про мене, — але мов побоялась признати або-

Щоб в'яснити те, що ми зараз сказали, ми мусимо коротко переглянути, у які часи і при яких обставинах громадського життя у Росії піднімалась українська ідея і українська література. — Сліди нового українофільства, звісно, можна знаходити у XVII-ім і XVIII-ім в., і од того дуже жалко, що література Київського періоду XVII-ого в. мало вивчена що до народних ідей, — бо нею, окрім покійного Пекарського (який у своїх роботах шукав тільки зв'язку київської літератури з реформою Петра В.), займались тільки духовні писателі, як митрон. Євгеній і др. Особливо мемуари, драми і комедії, інтермедії XVIII-ого в. цікаві, яко початки того літературного напрямку, який у XIX-ім в. виявився у українофільстві. Але мемуари малорускі XVII — XVIII-ого в. ще не всі й видані, і дяка п. Бодянському, редактору „Чтеній въ И. Московскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей“ і Київській археографічній комісії, що хоч головніші з них напечатані, — літературна ж критика їх ще desideratur. Драматичною ж літературою малорускою XVII — XVIII. в. серйозно займався тільки Великорус, московський проф. Тихонравов, — і нашим молодим українофілам на сей час можна побажати хіба б того, щоб вони покористувались і розібрали з свого погляду те видання пам'яток цієї літератури, яке наготував п. Тихонравов к юбилею Петра В.

Але як не мало ми ще знаємо вірного про дух громади і про стан національних і народних ідей на Україні XVII — XVIII-ого в. — не думаю, щоб я помишвся дуже, сказавши, що именно тог-

лятно широке розвиттє російської літератури, а признана його у порівнянні тільки з малорускою. А між тим маємо такі факти — окрім приведених у II. статті, — що н. пр. книгу Бокля стали переводити у Росії раніш (? ред. Правди), ніж у Германії і Франції, що два останні діла Дарвина переводились у Росії з рукописів, що „Капітал“ К. Маркса появилсь у Росії з корректур, що деякі статті н. пр. Герб. Спенсера переводяться у Росії вже два роки назад, тоді як у Франції тільки тепер почали його переводити, що інтерес до нового будовання науки соціології у Росії майже чи не більший ніж у Германії і т. д. Сі факти свідчать, що російська громада спішить узяти частъ в усіх найважніших питаннях наукових і культурних, котрі займають громади передових європейських народів. Що до Українців, то як би хто не дививсь на будучисть української літератури, а ніхто не може з них одректи того факта, що тепер освічена громада на Україні зв'язується з життям європейським нічим другим, як літературою російською, -- а сей факт не може не обмежувати ходу української літератури і на будуще. — Треба замітити, що Галичина, як руска так польська, стоїть і по своєму географічному стану і по своєму провінціалізму особливо невигідно, щоб знати про Росію, невигідніше, ніж Варшава і самий Відень; бо у Краків і Львів не тільки не заходять журнали, газети і книги про Росію, але й книги і статті серйозних чужинців, як Гальстем, Леже, Рамбо і т. д.

ді, як автономія козацької України усе більш піддавалась загальному строю російської імперії, тоді на Україні складались основи для того, щоб виявивсь народній українофільський напрямок з його народною літературою. Як не багато мала у собі гарних зерен доброго громадського строю казацька Україна XVII-ого в., як не важка була московско-остзейська централізація, під которую попала Україна у XVIII-ому в., а усе таки треба признатись, що тільки у XVIII-ому в., під державою російською, на Україні зникли ті перепони, які не давали до тих часів розвиватись там освіті і літературі порядковим прогрессом. Так тільки конечне завоювання Криму и берегу Чорного моря за Катерини II зробило Україну безпечною для життя мирного економічного и культурного. А з другого боку світська, державно-європейська культура російської імперії „Петербуржского періоду“ висвободила українську освіту из узких рамок церковних, які задержували и вплив народної мови у літературу, а світські школи, які стали множитись на Україні (хоть через централізацію державну и не так скоро, як би то було потрібним и можливим) и світська література російська нанесли ті ідеї європейські, літературні, політичні и соціальні, які помічні зросту народолюбства у літературі и політиці. Петербурска література, Харківська колегія, потім перероблена у університет, ліцей у Ніжині, університет у Києві — ось де настоящі батьки українофільського народовства, котре через них годується тим духом, що панує у Європі з XVIII-ого в. и который упав на слабі прояви свідомого патріотизму и народовства, які держались у українській громаді у кінці XVIII-ого в. Реакція псевдокласицизму, которая усилювалась на Україні реакцією провінційального духу вкрасам столичним, похнула Котляревського на його знамениту пародію „Енеїда“, которая пішла ще дальше од „Душеньки“ Богдановича; сентименталізм, що дав російській літературі „Бѣдную Лизу“ Карамзина, „Сбитеньщика“ Аблесимова, родив „Наташку Полтавку“; пани и адміністратори, як Трошинський, Куракин, що заводили на Україні двірки на взгляд петербурского двору, викликали потребу театру, для которого Гоголь батько и Котляревський поставляли пєси, мішаючи комічну манеру інтермедій XVIII-ого в. з новомодним сентименталізмом à la Карамзин. И треба признатись, що, як побит селяської шляхти України не так відірвався тоді од народнього, як се було з придворною шляхтою у Великоруси, а з другого боку як простонародний побит український більш був утопчений, ніж великоруский, — то и сентиментально-комічні оперетки українські усе таки мали більш реальности ніж сучасні їм аналогічні

твори великорускі, а здоровий гумор український вніс на плачах и крайні карикатури „Енеїди,“ — так що и доси, з гріхом по полам, а читаються и дивляться на сцені пєси Гоголя-батька и Котляревського, тогді як Карамзина Бѣдная Лиза, Аблесимова Сбитенщикъ, Жуковского Марыну Рошу теперішній читатель з пошаною одсува' на бік.

Скоро чисто дилетантске, белетристичне діло Котляревського и Гоголя-батька взошло ще одним елементом, теж маючим тісний звязок з ідеями, ходившими по усій Росії у кінці XVIII-ого в. и на початку XIX-ого в. Массонський містицизм, у котрому брали добру долю ті з української шляхти, що вертілись у столицях (як Гамація и т. д.), на Україні приняв більш народню форму у філософії Сковороди, котрий теж на свій лад клопатався об освіті и народі, як и Новиков и його приятелі. Коло Харкова и Полтави пішла охота заводити школи, и серед підготовлених Сковородою помічників харківско-полтавських більш опертербуржений и обвєвропєєний Каразин став пропагувати ідею про університет, котрий и був заведений у 1807 р. на гроші на половину державні на половину дворянські. Каразин пропагував и ідею про еманципацію крестян, а также и славянофільські ідеї, розвиваючи оригінально и без обскурантної примішки сі ідеї, котрі висказував на Великорусь заштитник „старого слога“ Шишков. Каразин думав и харківський університет зробити всеславянським. И справді, сей університет, котрий завели українські дворяне и російський уряд по ініціативі сербо-українського „Маркіза Пози“, університет, у котрому першим куратором був Поляк Северин Потоцький, був першим у Росії розсадником ученого славізму: він дав з учеників своїх Бодянского, Григоровича, Метлинського, Костомарова, він мав велике впливє на Срезневського. Під впливє впливє впливє, дилетантске українофільство Котляревського стало приймати більш серйозну форму, яку бачимо у повістях Квітки, у виданню журналів Український Вєстник, Славянин, — пісень українських кн. Цертелєва, граматик Павловського, історії Малоросії Б. Каменського; українські традиції почали звязуватись з ліберальними ідеями „соединєнаго общества Славянъ“, „союза благодєєствія“ и т. д. Свідєцтвом настрою визначаючихся людей української громади того часу може бути почавши тогді ходити частійше по руках Історія Руссовъ псевдо-Конєєського. Провінціалізм а потім реакція після 1825 р. придержала ширший прогрєс українського славянофільства и народопобія, — одначе перєчислені нами твори літературні и прояви соціалні не остались без наслідків

не тільки для української громади, але й для усієї Роснії, як то можна бачити по Пушкіну, котрий дуже любивавсь Історією Руссов, по Рилєву, по Нарєжному, Гоголю, про которого звязь з харківсько-полтавським українофільством ми говорили доволі. Мусимо нагадати, що література у Роснії до самих „Записок Охотника“ Тургенева не мала нічого, що б так реально и симпатично малювало простонародній побит, як Квітчині повісті. Упять бачимо, як природні обставини побиту и традицій України зробили те, що український сентименталізм и романтизм, як и українське славянофільство дали щось реальніше, научніше и симпатичніше, ніж Світлани Жуковского, „Размышленіє о старомъ слоgъ“ Шишкова и т. д., хоть на Україні тільки розвивались тіж самі теми, що и у Великоруси.

У 30-ті — 40-ві роки ми бачимо впять, що рух моральний на Україні теж живе одними ідеями, що и на Великоруси — причому бачимо, що в силу процессу централізації де у чому Україна живе тільки одкликом руху великорусского, або російського, хоть усе таки власні обставини и тут виводять багато оригінального, українського, у варяції загально-російських напрямків. У сю епоху ми бачимо, що поезія у Роснії живе під впливом дуже обнаціоналізованого Пушкіним и Гоголем романтизму, котрий чим даліш, усе більш склоняється до національного натуралізму; а обік з сим бачимо у найближшій до поезії сфері науковій охоту досліджування власної старини и побиту и історії народів славянського щепу. Се епоха видачі літописів, актів, пісень народніх, епоха закладу катедр славянських мов через міністра Уварова, епоха з'організованія московского славянофільства з обривків шишківської реакції и лібералізму александровських часів. (Дивись про се подрібно у Пипина — у „Очеркахъ умственного движенія отъ 30-хъ до пятидесятихъ годовъ“). На Україні се епоха видання пісень Максимовичем, Лукашевичем, Срезневським, поезій Бодянского, Гребінки, Метлинського, Костомарова, а наконець Шевченка, учених творів як начатки славянської філології Максимовича, його ж старіший період історії літератури рускої, про народню славянську поезію Бодянского, про руску Костомарова, про славянську митологію, що видав Костомаров церковно-славянськими буквами, — епоха, закінчившася кнівським брацтвом кирило-методієвським. Характерний представитель цієї епохи — Шевченко, котрий одначе прибавив багато свого оригінального до загального російського, що жило на Україні, и до сучасно-українофільського. По літературній школі Шевченко належить до романтиків, не тільки таких,

як Пушкін у раних поемах або Гоголь у Тарасу Бульбі, але часом нагадує Жуковського и Козлова. Тільки українська родина, а особливо мужицька, давала окрему окраску Шевченковому романтизму. Український романтик, як и другі, обертався до старини, — але та старина була не за горами (у сему Шевченко, як и Гоголь, мають аналогію тільки з Вальтер Скотом, котрий теж виріс на свіжих ще традиціях феодальної Шотландії), як у других; сю старовину не треба було одшукувати по архивам и бібліотекам: могила, пісня, казка — нагадували про неї. Од сего Шевченко у своїх козацьких поемах являється часто реалістом, яким не часто вдавалось являтись романтикам, — хоть и не таким, и по роду таланту и по силі знання, як Вальтер - Скот, сей єдиний історичний романіст, як Шекспір, єдиний історичний драматург. Та ще треба додати, що характер козацької старини и мужицька природа Шевченка зробили те, що романтизм и сентименталізм Шевченка зразу став на соціальну дорогу, у чому Шевченко не має собі аналогії ні у якій літературі європейській, теж оригінальний, як оригінальне українське славянофільство. Се славянофільство уже у одних его наукових представителів, у Максимовичу и Срезневському, а особливо у Бодянському, Григоровичу и Костомарову стоїть окремої студії, и ми дуже жаліємо, що п. Пипин, у своїх статтях про московське славянофільство, не зупинивсь кілька хвиль з своїм спокійним и острим аналізом на представителях українського славізму и панславізму у науці. Чисті ж українофіли новіших часів не дуже то часто згадують наукові праці названих учених, одчислюючи їх, по язиковому доктринерству своєму, до сусідньої і словесности, — таї не дуже то прихильні до славянофільства и руссофільства у загалі, не бачучи по доктринерському узкоглядству, яку міцну основу робить се славянофільство и руссофільство и самому українофільству. Ми думаємо, що не дуже помилуємось, коли скажемо, що перевага позитивно - наукових ідей над фантазіями и тенденційністю робить одну з характерних ознак українських славістів старого покоління; до сего треба додати, що у них не має клерикально-національної антипатії до Заходу, Польщі, ні такої ж тенденційної симпатії до Візантії. Надіємось, що колись то, рівняючи Шевченкове славянофільство з Кольаровим, Хомяковским и т. д. — и не-Українці заміять, що Шевченко співав не про воїнів (хоть и він тішивсь може без міри славою козацькою) и царів, не страхав світа веліччю силою славянства, котора колись у свій черед запанує на світі, кровю оддасть за прошту кров свою ворогам, — а узяв своїм

героем на Славянщині єретика — Гуса, та бажав, „щоб усі Славяне стали такими єретиками і синами сонця правди і подарували мир мирові.“ Так то Шевченком романтизм і славізм український подавав руку до того ліберального стану російського „западництва“, котрий пробивав собі дорогу у після-гоголевському періоді літератури, періоді соціальному. Так то до 1847-ого р. йшла історія українських тенденцій, — при чому вони завжди вважались з ходом мисли і науки у Росії, но завжди давали оригінальні варіанти черпаючи їх з місцевого ґрунту, і часом опереждали аналогічні їм напрямки і прояви у Великорусі, іноді годуючи і саму Великорусь, хоть вона і держала у собі столиці — натуральні центри культури. Се єсть найлучший доказ натуральності і законності зросту українського напрямку і найлучший показ цінні його не тільки для України, але й для усієї Росії, — як то каже і біограф п. Куліша у Правді 1868 р.

Але після 1847 р. ми не бачимо такого прогресу в українській, якого б можна було ждати по таким початкам, і бачимо, що він вже не тільки майже не має колишнього впливу на Великорусь, але ледви плететься за прогресом науковим і літературним не тільки російським, але й почасти великоруським, — хоть, як то ми трохи зачепили кажучи про Гоголя, великоруський народний напрямок у літературі і науці мабуть чи не треба признати одголоском українського 1820 — 30-х років, а в усякім разі він виявивсь пізнійше українського. Причиною такої переміни був, безспорно, той погром, який потерпів кружок кнрпю-мєєєдєєвський у 1847-48 р., зсилка Костомарова, Куліша, Шевченка і н. Зсилка ся прибила талант Шевченка і задержала його на однім ступені літературного розвитку; вона одірвала Костомарова од катедри у Києві, де він, на місцевім ґрунті, міг би укоренити наукову працю над Україною у молодших поколіннях і породити школу історико-єтноґрафічну; погром 1847 р. перебив карєру Куліша, яко академіка славянських мов, до котрої його виводив приятель Гоголя Плетнев. Через се усе злучилось так, що з молодшого покоління на Україні, котра так славно і з такою пригодою для усієї Росії дебютувала на полі славяно-руської єтноґрафії, фїлології і історії, з молодшого покоління після 1847 р. не появилось ні одного ученого з академічною підготовкою, окрім, і то вже в остатні роки, Потебні і Антоновича.

Од сього виходить те, що дальнійше українофільство зостаєсь майже зовсім без наукових підстав, — окрім тільки робіт старшого покоління, особливе Костомаровських. І се тоді, як за

працю над великорускою народністю прийняли люди з такою щирістю і з такою європейською вичучкою, як Буслаєв, Даль, Гільфердінг, Рибніков, Худяков, Міллер, Веселовский, Шапов, Аванасєв и т. д. Але окрім погрому 1847 р. и його послідків и одголосків и сили централізації, котра робила, що у Києві, Харкові не було до остатнього часу таких інституцій, як географічне товариство, Моск. общество любителів літератури (що почало видавати пісні Киртєвского, Рыбникова, словар Даля и т. п.), централізації, котра робила, що катедри у Києві и Харкові або пустували, або заміщались великоруссами, часто такими, що не знаходили собі місця по столицям, що чим даліше усе більш одивали українські врожєнці од столиць и од літератури, — у сій науковій и літературній одсталості України після 1847 р. почасти винні и деякі основні ознаки українофільства часів Шевченкових.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— У парискій *Revue Critique* у Жовтні надрукована **стаття про брошуру п. Ukraino** — Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia. Критик, називаючи сю брошуру серйозною студією, жалкує, чому автор обійшовсь тільки бібліографічним переглядом літератури малорускої. „Шевченкови“, каже критик, „п. Ukraino дав більш місця, але усе таки мало; а Шевченко заслугував би цілого тому, — так він може бути інтересний європейській публіці.“

— Літом того року появилсь у Петербурзі третій том важного **збірника малоруских етнографічних матеріалів**, которого I, III. и VII-й томи, виїшовші ранійш, були спімнені у Правді (а європейській публіці про них доложила *Rivista Europea* у Масвій книжці статтю *Le recenti pubblicazioni della societa geografica Russa*), именно „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русский край снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собраныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ третій. Народный Дневникъ, изданный подъ наблюдениемъ дѣйств. чл. Н. И. Костомарова.“ Сей досить обширний том (486 стор.) має у собі описанне обрядів, а також пісні, вірші, повір'я, привязані до празників и инших періодичних днів у году. Особливе багатий відділ у ньому весняних ігр, веснянок и колядок. По багатству матеріалу се одно з найважнійших видань не тільки у Славянщині, але й в усій Європі, у котрій народні перекази и поезія тепер звертають таку велику увагу. Для